

ВІДГУК

**офіційного опонента кандидата мистецтвознавства, доцента
кафедри графічного дизайну Київського національного університету
культури і мистецтв**

Будника Андрія Вікторовича

на дисертаційну роботу Олени Мудаліге на тему:

**«ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ МОВИ СУЧАСНОГО
ШРИФТОВОГО ПЛАКАТУ (НА МАТЕРІАЛАХ КОЛЕКЦІЇ
МІЖНАРОДНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТРІЕНАЛЕ «4-Й БЛОК»»**

**подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 022 Дизайн галузі знань 02 Культура і мистецтво**

Актуальність теми дисертації Олени Мудаліге не викликає сумніву, адже накопичений за період існування трієнале обсяг плакатних аркушів складає значний обсяг, який потребує наукового опрацювання. Пошуки національного характеру сучасних українських шрифтів вимагають корекції оптики з огляду на подібні практики у інших державах, що можна відстежити, досліджуючи збережені плакати у науково-практичній лабораторії «Музей еко-плакату 4-й БЛОК/архів» на базі Харківської державної академії дизайну і мистецтв.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Достовірність наукових результатів забезпечується слушно обраними методами та стратегією дослідження. Правильно визначені об'єкт, предмет та проблематика дисертації. Заслугує на повагу визначення у процесі опрацювання наукових джерел тематичних напрямів, пов'язаних із зазначеною темою та таких, що не можна обійти увагою в силу перетину взаємозв'язків таких явищ, як плакат, шрифт, шрифтовий плакат, а саме: 1) плакат в соціальній комунікації та рекламі; 2) шрифт як важлива складова графічного дизайну; 3) сутність та діалектика шрифтового плакату.

Наукові дослідження виконані О. Мудаліге у Харківській державній академії дизайну і мистецтв під керівництвом кандидата мистецтвознавства, доцента Іваненко Тетяни Олександрівни. Поставлене у дисертаційній роботі наукове завдання виконане, здобувач повною мірою оволодів методологією наукової діяльності.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає у тому, що в ній введено в науковий обіг нові імена авторів-дизайнерів та зразки шрифтових плакатів, що зібрані за тридцять років проведення (з 1991 по 2021 рр.) Міжнародної трієнале екологічного плакату «4-й Блок».

Оцінка змісту дисертації, її завершеність, відповідність встановленим вимогам та дотримання принципів академічної доброчесності. За змістом дисертація повністю відповідає спеціальності 022 Дизайн (галузь знань 02 Культура і мистецтво), має чітку ґрунтовну структуру, що складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (183 поз.) і додатків, зокрема, з 203 ілюстраціями. Загальний обсяг роботи становить 282 сторінки, з них обсяг основного тексту складає 127 сторінок (5,94 авторських аркушів), що відповідає вимогам наказу МОН України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» та «Положенню про порядок присудження наукового ступеня доктора філософії у Харківській державній академії дизайну і мистецтв».

У вступі подано актуальність теми дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Визначено мету дослідження, завдання дослідження, об'єкт дослідження (шрифтовий плакат) і предмет дослідження (засоби формування візуальної мови сучасного шрифтового плакату з колекції Міжнародної екологічної трієнале «4-й Блок»).

Визначено матеріали дослідження (колекція плакатів Міжнародної екологічної трієнале «4-й Блок», що зберігається у науково-практичній лабораторії «Музей еко-плакату 4-й БЛОК/архів» при Харківській державній академії дизайну і мистецтв (ХДАДМ) та містить роботи від дизайнерів з різних культурних регіонів світу, частина яких представлена у каталогах 11-ти міжнародних виставок трієнале). Окреслено хронологічні кордони дослідження (остання чверть XX ст. – 2021 рік). Заявлено територіальні межі, визначені темою дослідження, а саме: розглянуто шрифтові плакати з 31 країни Європи, Північної Америки, Латинської Америки, Азії та Сходу.

Прописано методи та прийоми дослідження, зумовлені специфікою, матеріалами, що досліджуються, і поставленими завданнями. Це *системний підхід, методи синтезу та узагальнень, методи спостереження та порівняння; історико-порівняльний метод, мистецтвознавчий (образно-стилістичний) аналіз; методи стилістичного аналізу та класифікації; прийом систематизації* тощо.

Визначено наукову новизну дослідження. Передбачене теоретичне та практичне значення роботи. Прописано особистий внесок здобувача і апробація результатів дослідження. Подано перелік одноосібних і колективних публікацій О. Мудаліге.

У першому розділі надається розгорнута характеристика сучасної наукової літератури, присвяченої питанням візуальної мови, шрифту та типографії, плакату, шрифтового плакату, визначено провідні підходи до її

вивчення, окреслено методи роботи. Зазначається, що проблематика роботи зумовила використання як загальнонаукових, так і спеціальних методів дослідження. Піддаються аналізу, як методологічна основа дисертації, праці таких українських науковців, як (за абеткою): А. Андрейканіч, А. Будник, О. Залевська, Г. Затуловська, Т. Іваненко, М. Ісмайлова, О. Калашнікова, О. Колосніченко, В. Лесняк, Р. Михайлова, Н. Сбітнєва, О. Северина, Н. Скляренко, Ю. Сосницький, Н. Удріс-Бородавко, І. Шалінський, В. Шевченко, О. Яремчук. До числа відмічених робіт зарубіжних дослідників віднесено: К. Клер (Kate Clair), Е. Лаптон (Ellen Lupton), І. Зальц (Ina Saltz), О. Донєв (Aleksandar Donev), Зенгз Занг і Зіквіанг Каї (Zhengze Zhang and Zhiqiang Kai), Цзецянь Ван (Van), Р. Бірічкай (R. Birickai), М. Гелдеман (Maarten Gelderman).

Також у першому розділі зазначається, що основні положення дисертації сформульовані на підставі аналізу друкованих аркушів, які є складовою колекції Міжнародних трієнале екологічного плакату «4-й Блок», що проводились в період з 1991 по 2021 рр.

Другий розділ присвячений розгляду еволюції шрифтового плакату в умовах певних цивілізаційних та суспільних тенденцій. Плакат розглянуто як об'єкт дизайну та основний рекламний засіб у контексті міжкультурної взаємодії, культурної інтеграції та національної ідентифікації. Діагностовано, що належність до соціальної знакової системи і здатність репрезентувати минулий та теперішній творчий досвід, зробили плакат продуктом соціуму, що впливає на формування громадської свідомості.

Констатується, що шрифтовий плакат в умовах технологічних змін та інновацій залишається стійким і водночас адаптивним засобом вираження авторської ідеї або комерційних завдань у соціокультурних, мистецьких, екологічних, політичних напрямках. Розглядаються основні характерні особливості плакатів трієнале з певних регіонів різних систем писемності (алфавітною та неалфавітною) та визначаються наслідування та застосування прийомів і засобів формування візуальної мови таких стилів та напрямів, як: а) швейцарський міжнародний стиль; б) панк-культура; в) оп-арт; г) стилістика «гранж» та «хіпстер»; г) психоделічний стиль.

Окрема увага приділяється плакатам від китайських і японських дизайнерів із аналізом їхньої національної специфіки. За результатами аналізу шрифтових плакатів українських авторів зауважується, що розвиток української кирилиці має набути ширших масштабів у популяризації нових форм графем, що сприятиме відродженню національної ідентичності.

У третьому розділі розглянуто вплив і місце шрифтового плакату в середовищі соціокультурного простору на прикладі функціонування

Міжнародної трієнале екологічного плакату «4-й Блок». Акцентовано увагу на важливості трієнале для позиціонування України в світовому культурно-мистецькому просторі з точки зору екологічної парадигми, а також підняте питання проблеми дизайнерської освіти та підготовки кадрів у галузі дизайну. Констатовано, що у складі колекції присутні шрифтові плакати екологічного, соціального та культурно-видовищного спрямування, але саме екологічна тематика є найпоширенішою. Розглянуто візуально-графічну мову шрифтового плакату у контексті історіографії трієнале за періодами: 1) 1991–1997 рр.; 2) 2000–2009 рр.; 3) 2012–2021 рр. Виявлено, що еволюція візуальної мови шрифтового плакату має хвилеподібний характер.

Також у третьому розділі⁸ зазначено, що основою дослідження послужили колекція плакатів та матеріали альбомів-каталогів одинадцяти проведених трієнале, а також книга спогадів засновника трієнале, академіка Національної академії мистецтв України, професора, заслуженого діяча мистецтв України О. Векленка. Акцентовано увагу на закономірному процесі перетворення зібраної колекції плакатів і графіки на осередок, що має потенціал перетворитися на центр сучасної дизайнерської культури. Підкреслено, що завдяки просвітницькій та дизайнерській діяльності трієнале, науково-практична лабораторія «Музей еко-плакату 4-й БЛОК/архів» виконує такі функції, як: а) інформаційна, б) видовищна, в) освітня, г) виховна, ґ) ціннісна орієнтація.

Наприкінці третього розділу наголошується на особливій ролі ХДАДМ у організації та підтримці науково-практичної лабораторії «Музей еко-плакату 4-й БЛОК/ архів». Харківська державна академія дизайну і мистецтв, як заклад вищої освіти з потужним творчим і науковим потенціалом, власними традиціями та авторськими методиками викладання, повсякчасно організовує навчальний процес таким чином, аби знайомити студентів з історією та новими напрямками в сучасному мистецтві та графічному дизайні.

Четвертий розділ встановлює засоби формоутворення візуальної мови шрифтового плакату, а саме:

- 1) деформація знакових конструкцій (зміни структури напису, деформація графеми букви, зміни рівня читабельності, деструктуризація слова);
- 2) контрформа;
- 3) шрифтова інтерпретація сенсу повідомлення, до якої віднесено: а) синтез шрифту і зображення (адаптація форм літер напису, каліграма, комбіновані засоби); б) синтез шрифту і сенсу напису;
- 4) шрифтова артінсталяція (предметна композиція, аплікація, техніка колажу, змішані техніки тощо);

- 5) текстура;
- 6) колір;
- 7) імітація об'єму (тінь, градації світла, імітація фактури, застосування 3D-технологій тощо).

Підтверджується, що художньо-естетична функція шрифту обумовлена засобами візуалізації авторської ідеї, при цьому шрифт набуває ознак самостійного мистецького об'єкту.

Виявлено основні види шрифтів, що використано у шрифтових та комбінованих плакатах колекції трієнале. Підкреслено, що найбільшими групами за вживанням є гротескові шрифти та авторські написи. Виділено техніку та прийоми виконання написів. Представлено уточнення визначення шрифтового плакату; запропоновано дефініцію візуальної мови шрифтового плакату. Унаочнено у відповідній таблиці (4.1) засоби формування візуальної мови шрифтового плакату. Окреслено тенденції розвитку сучасного шрифтового плакату та перспективи подальшого наукового дослідження.

Висновки дослідження завершують роботу та впливають з основних положень роботи і відповідають поставленим меті та завданням.

Таким чином, дисертаційна робота Олени Мудаліге повністю відповідає восьмому рівню Національної рамки кваліфікацій, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341, що зазначено у п. 5 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами Постанови КМУ №502 від 19 травня).

Дисертаційна робота є завершеною науковою працею і свідчить про дотримання принципів академічної доброчесності, а саме: не містить елементів фальсифікації, компіляції, фабрикації, плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають належні посилання на відповідне джерело.

Мова та стиль викладення результатів. Дисертація написана українською мовою, викладення матеріалу є логічними та послідовними, має науковий стиль викладу, зокрема, використана загальноприйнята термінологія з дизайнерської спеціальності, що повністю розкриває тему дослідження та надає відповіді на сформульовані завдання. Іноді зустрічаються незначні помилки правопису, неточності або неузгодженості у поданні прізвищ та імен авторів творів і наукових джерел.

Практичне значення результатів дослідження. Практична цінність результатів роботи полягає у тому, що вони можуть бути використані у

освітньому процесі підготовки молодих дизайнерів та при підготовці виставок, кураторських проєктів, майстер-класів, культурних програм тощо.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях. Наукові результати дисертації О. Мудаліге висвітлені у 10 наукових публікаціях, серед яких: 4 статті у вітчизняних фахових наукових виданнях категорії Б; дві публікації додатково відображають наукові результати дисертації; а також 4 публікації апробаційного характеру, представлені у доповідях на наукових фахових конференціях.

Таким чином, наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, відповідають вимогам п. 8–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Поряд із загальною позитивною оцінкою наукового дослідження О. Мудаліге, слід висловити деякі зауваження та міркування, а саме:

1. Попри гарну загальну структурованість джерельної бази, присутня некоректність у поданні прізвищ деяких авторів. Наприклад, у анотації на стор. 3 і 8 згадується автор І. Буднік (I. Budnik), на якого згодом у основному тексті немає посилань, а його наукові розвідки відсутні у списку використаних джерел. Однак, у переліку джерел є позиція 36. Дудник І. М. Сучасний український шрифтовий дизайн. Образотворче мистецтво. 2016. № 3. С. 14–17. Втім, у тексті аналіз досліджень саме цього автора (І. Дудника) немає.

Відома українська дослідниця Олена Яремчук у англomовному перекладі перетворилася на «A. Yaremchuk», що не є коректним (стор. 8). Так само змінили свої ініціали у англійській мові на «A.» й Олена Колосніченко та Ольга Северіна (стор. 8). У різних розділах дисертаційного дослідження одні й ті самі автори можуть подаватися у різному написанні – порівняємо Трокслер Паула на стор. 60, 61, 73 і Трокслер Паола на стор. 96, 186, 269. Зустрічається написання як «Трокслер», так і «Трокслер». Польський дизайнер Michał Tatarkiewicz перетворився на Міхала Татаркієвівіча (стор. 199, 270), але ж перевірити прізвище можна на самому ж плакаті на іл. 3.5 і на персональному сайті митця – <https://tatarkiewicz.pl/>.

Іноді не узгоджуються підписи до ілюстрацій і написи безпосередньо на плакатних відбитках. Наприклад, на стор. 202 підпис до іл. 3.11. подано як «Плакат-афіша «Екологія культури». (Автор Студія «Графпром», Україна.

2015 р.)». Втім, на самому аркуші текст свідчить про «Екологію людини» (Human Ecology).

У підписах до ілюстрацій не завжди дотримується уніфікація подання – у одних випадках зазначення автора починається з прізвища (Іл. 4.9. Плакат «Будь ласка, збережи нас». Автор Сидлярьонек Ганна, Україна. 2009 р.), у інших – з імені (Іл. 4.10. Плакат «25 років «4-му Блоку». Автор Ніклаус Трокслер (Niklaus Troxler). Це може відбуватися у межах однієї сторінки (стор. 224). Іноді митець подається в усіченому вигляді, наприклад – французький майстер «Ле Кернек» (стор. 206, 271). Але ж мова йде про дуже відому персону у плакатному русі – Алана ле Кернека.

Також епізодично некоректно перекладаються прізвища або імена авторів плакатів або назви творів, що однак, не має системний характер.

2. Постійно і справедливо наголошується на першості для плакатної справи діяльності Жуля Шере (яка не викликає сумніву для мальованих творів). Але ж у назві дисертаційного дослідження стоїть слово «шрифтовий» плакат, тож першоджерела поданої на розгляд розвідки мають лежати не тільки у ілюстративних плакатах, а й у типографічних складальних аркушах, наприклад, часів американського циркового антрепренера Фінеаса Тейлора Барнума (1810–1891) або ще раніше виданих плакатах.

3. При розгляді історичної складової упущено суттєві масиви зроблених на території України шрифтових афіш XIX–XX століття. Так, проігноровано складальні афіші для українського Театру корифеїв кінця XIX – початку XX століття, у яких вже практикувалося образне подання написів з метою підвищення атрактивності рекламного носія. Можна було б хоча б кількома реченнями згадати типографічні відбитки Театру руської бесіди (1864–1924). Не наголошено на афішах виступу футуристів у Києві 1914 року.

Нажаль, не надано уваги україномовній конструктивістській афіші макетної майстерні Вадима Меллера для театру Березіль (у Харкові з 1926 р.), які за формою виконання є суто типографічними витворами і могли б були наведені як приклади стилістики, що вплинула на деякі дизайнерські рішення згадуваної у дисертації Поли Шер (айдентика та графічний стиль Публічного театру у Нью-Йорку). Поза увагою лишилася колоритна циркова складальна афіша української провінції 1920-30-х рр., яка сміливо експериментувала із написами назв вистав пересувних цирків. Натомість перевагу у розгляді надано закордонним плакатним творам, які безперечно є вартими уваги, але у яких ілюстративна частина значно домінує над шрифтовою.

Однак вважаю, що висловлені зауваження не є визначальними і не зменшують загальну значимість результатів, не впливають на позитивну оцінку дисертаційної роботи та мають рекомендаційний характер.

Висновок про дисертаційну роботу. Вважаю, що дисертаційна робота здобувача ступеня доктор філософії Олени Мудаліге на тему: «Засоби формування візуальної мови сучасного шрифтового плакату (на матеріалах колекції Міжнародної екологічної трієнале «4-й Блок»))» виконана на високому науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є закінченим науковим дослідженням, сукупність теоретичних та практичних результатів якого розв'язує наукове завдання, що має істотне значення для спеціальності 022 Дизайн.

За актуальністю, практичною цінністю та науковою новизною отриманих результатів представлена дисертаційна робота відповідає вимогам чинного законодавства України, що передбачені в п. 29 Постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. №261 зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМ №283 від 03.04.2019 р. та №502 від 19.05.2023 р., а також п. 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Здобувач Олена Іванівна Мудаліге заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 023 Дизайн в галузі знань 02 Культура і мистецтво.

Офіційний опонент:

кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри графічного дизайну
Київського національного
університету культури і мистецтв

А. В. Будник

